

TEISINĖ GARANTIJŲ DARBUOTOJAMS PRIGIMTIS

Doktorantė Ingrida Mačernytė – Panomariovienė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Darbo teisės ir socialinės saugos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 33
Elektroninis paštas dsk@lta.lt

Pateikta 2001 m. lapkričio 29 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gegužės 17 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedros
prof. habil. dr. Viktoras Justickis ir Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Vadybos katedros
doc. dr. Valerija Gerikienė*

S a n t r a u k a

Garantijos ir jų teisinė prigimtis tiesiogiai susijusios su žmogaus teisių įgyvendinimu. Žmogaus teisių garantijos – sudėtingas įvairiapusis reiškiny; jų atsiradimas susijęs su teisės normų, kuriomis suformuluotos žmogaus teisės, geneze bei jų pripažinimu, apsauga, taikymo užtikrinimu. Išskirtinę žmogaus teisių vietą užima darbo teisės ir jų garantijos. Garantijos darbuotojams – vienas iš darbo santykių esminių, nuo kitų teisės šakų skiriančių, bruožų. Tik pasitelkus garantijas galima suderinti teisinius darbuotojo ir darbdavio santykius.

Pačių darbuotojų teisių deklaravimas tiek tarptautiniuose, tiek ir nacionaliniuose dokumentuose nieko nereikš, jeigu nebus numatyta jų įgyvendinimo tvarka, būdai ir priemonės. Atsižvelgiant į tai, kokios darbuotojų teisės įtvirtintos ir joms užtikrinti numatytos priemonės ir būdai, galima atitinkamai sugrupuoti ir jų garantijas. Vieni autoriai [1, p. 424; 2, p. 161] darbuotojų teises priskiria socialinėms arba ekonominėms teisėms, kiti [3, p. 55; 4, p. 235; 5, p. 386] – bendrai socialinių – ekonominių teisių grupei. Dažnai teisės sutapatinamos su jų įgyvendinimo garantijomis. Tačiau garantijų tikslas vienas – garantuoti darbuotojų teises ir laisves. Nuo to, ar šis tikslas bus pasiektas, priklausys darbuotojų garantijų efektyvumas, įsipareigojimų toms teisėms įgyvendinimo kokybė. Darbuotojų teisių, kaip ir visų kitų socialinių–ekonominių teisių, įgyvendinimo lygis turi specifinių bruožų, iš kurių aktualiausias – jų priklausomybė nuo ekonominės padėties ir išteklių, todėl šios garantijos mažiau nagrinėtos.

Šio straipsnio tikslas – išskirti garantijas darbuotojams iš kitų žmogaus teisių garantijų. Šiame darbe autorė nagrinėja ne tik darbuotojų garantijų teisinės prigimties raidą, bet ir jų sampratą bei klasifikaciją.

1. Žmogaus teisių ir jų garantijų raida

Žmogaus teisės, jų genezė, socialinės šaknys, paskirtis – viena iš „amžinų“ žmonijos socialinės – kultūrinės raidos problemų, peržengusi tūkstantmetį. Kiekvienu visuomenės raidos laikotarpiu kyla problemų dėl žmogaus teisių, todėl dar nėra žinoma atvejų, kai nereikia numatyti atitinkamų garantijų toms teisėms pripažinti ir apsaugoti. Skirtingose epochose žmogaus teisių problema liko nepakitusi – išliko politiškai teisine, įgaudama tai religinę, tai etninę, tai filosofinę prasmę, priklausomai nuo valdžioje įsitvirtinusios klasės, socialinės raidos istorinio etapo. Žmogaus teisės ir jų garantijos – skirtingų laikų reiškiniai. Žmogaus teisės susikūrė kovojant su feodalinėmis priespauda, politine, socialine – ekonomine ir religine nelygybe. Žmogaus teisės tarptautiniu mastu pradėtos nagrinėti ir atsiskleidė kaip pirmosios kartos (pilietinės ir politinės) žmogaus teisės XVII–XVIII a., o antrosios kartos (ekonominės, socialinės, kultūrinės) žmogaus teisės ir jų įgyvendinimo garantijos – tik XIX–XX a. [6, p. 259; 4, p. 235; 2, p. 210], nors kai kurie autoriai (Asbjorn Eide) mano atvirkščiai, t. y. kad ekono-

minės ir socialinės teisės tarptautiniu mastu buvo pripažintos anksčiau nei pilietinės [7, p. 27–28].

E. A. Lukaševos nuomone, žmogaus teisės – tai ta sąlygų ir gėrybių (materialinių ir dvasinių) sistema, be kurios negalima jo normali gyvenimiška veikla, individualių savybių ugdymas, laisvas pasirinkimas ir savęs atradimas, „pilietinių interesų“ įgyvendinimas [2, p. 217].

Pirmosios kartos žmogaus teisės atsirado XVII–XVIII a. po buržuazinių revoliucijų su laisvės, lygybės, teisingumo lozungais. Pirmieji pamatiniai šios srities aktai buvo Didžioji laisvių chartija (Magna Carta) (1215), Amerikos Nepriklausomybės Deklaracija (1776), taip pat Didžiosios prancūzų revoliucijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (1789) [8]. Pirmenybė buvo teikiama laisvei ir lygybei. Žmogaus individualios laisvės teorijos šalininkai (A. Smith, J. S. Mill, B. Constant, J. Locke ir kt.) laisvę laikė aukščiau lygybės. Labiausiai buvo vertinama ekonominė laisvė, o į politines teises buvo žiūrima kaip į nepriklausomybės ir individualios asmeninės laisvės apsaugos priemones. Šio požiūrio šalininkai suprato, kad tai skatina nelygybę, kad laisvė ir lygybė gali prieštarauti viena kitai. Pagrindinė tokios „negatyvios“ laisvės atsiradimo sąlyga – valstybės nesikišimas į ekonomiką.

Kartu su šia teorija egzistavo ir kita, kurios šalininkas buvo J. J. Rousseau. Jo manymu, lygybės principui turi paklusti visi, įskaitant ir valdžią, kurios uždavinys – suteikti lygybę [9, p. 4]. Tokiu atveju išryškėja ne tik „negatyvios“ laisvės (nuo valstybės įtakos) suvokimas, bet ir jos teigiamas suvokimas kaip piliečio teisė tikėtis atitinkamų valstybės veiksmų. Tuo laiku žmogaus teisės, nustatančios jo laisvės sferą ir pagrįstos formalios lygybės principu, tapo vienu iš pagrindinių visuomenės raidos vertybinių orientyrų. Šios idėjos iš esmės pakeitė Naujųjų laikų pasaulėžiūrą ir tapo vienu iš demokratijos pagrindų.

Jau XIX a. dėl liberalizmo ir individualizmo idėjų įgyvendinimo, „negatyvios“ laisvės principo, laisvės „nuo“ bet kokio įsikišimo, poveikio ir kt. atsirado ir neigiamų padarinių. Šiuo laikotarpiu vis labiau išryškėdavo visuomeniniai klasiniai prieštaravimai, dideli turtuolių ir vargšų skirtumai, kurie galėjo privesti prie socialinio sprogo. Darbas, tapęs preke, turėjo labai mažą vertę darbo užmokesčio pavidalu ir negalėjo garantuoti darbuotojui aprūpinimo senatvės, nedarbingumo, o jo šeimai – maitintojo netekimo atvejais. Socialinei įtampai atsirasti padėjo ne tik faktinė žmonių nelygybė, bet ir plačiai paplitusi ir pripažinta marksistinė doktrina, orientavusi į socialistinę revoliuciją, buržuazijos nuvertimą ir proletariato diktatūros nustatymą. Tačiau istorija atmetė marksistines idėjas revoliucinės prievartos keliu nustatyti visapusę lygybę ir teisingumą.

XX a. pradžioje sustiprėjęs darbuotojų nepasitenkinimas ekonominėmis gyvenimo sąlygomis bei padidėjusiomis nacionalinėmis gėrybėmis išsivysčiusiose kapitalistinėse valstybėse iškėlė būtinybę kurti socialinę žmogaus apsaugą. Prieštaravimų ir įtampos padidėjimas visuomenėje pareikalavo naujų valstybės reagavimo į esamą situaciją priemonių (galima paminėti O. fon Bismarko socialinę politiką Vokietijoje). Neoliberalų teoretikai, greitai įvertinę vykstančius procesus, iškėlė naują, „pozityvų“ laisvės suvokimą, reiškiantį valstybės pareigą įgyvendinti socialiai orientuotą politiką, išlyginti „socialinę nelygybę“ [2, p. 199].

Socialinės nelygybės įveikimas pasireiškia dviem aspektais. „Vertikalios“ lygybės pasiekimas siejamas perskirstant gėrybes iš turtingųjų vargšams. „Horizontali“ lygybė grindžiama principu, kad socialinė sistema turi būti vienodai taikoma toje pačioje padėtyje esantiems asmenims [10, p. 200].

Ši socialinės valstybės idėja plačiai paplito XX a. antroje pusėje ir sulaukė ne tik konservatorių, bet ir mokslininkų, senojo liberalizmo politikų prieštaravimų. Jų nuomone, valstybės socialinės funkcijos veda prie laisvos rinkos „teisingumo“ sugriovimo, apriboja individo teises, formuoja pasyvių žmonių, besitikinčių valstybės paramos ir nenorinčių aktyviai įsitraukti į laisvos rinkos konkurenciją, sluoksnį [2, p. 200].

Kova dėl socialinių ir darbo teisių pripažinimo ir garantavimo bei valstybės savivalės „kišimosi“ į privačią žmogaus sferą buvo varomoji visuomenės jėga, sudariusi sąlygas atsirasti pirmiesiems žmogaus teisių apsaugos dokumentams. Daugelis šalių (Prancūzija, Vokietija) priėmė atitinkamus įstatymus. Pavyzdžiui, Vokietija dėl atsakomybės nelaimingų atsitikimų darbe atvejais įstatymą priėmė 1871 m., Anglija – 1880 m., Rusija – 1903 m. [11, p. 5].

Tokia teigiama raida buvo galima dėl kelių priežasčių, kurių svarbiausios – vidiniai pro-

cesai, kilę iš kapitalistinio pasaulio, ir tarptautinės sąlygos, padariusios labai didelę įtaką vidiniams procesams. 1919 m. įsikūrus Tarptautinei darbo organizacijai kova dėl darbuotojų teisių, jų garantijų įgavo tarptautinį masinį lygį. Pirmieji šios organizacijos priimti dokumentai nustatė teisinius „draudimus“ valstybėms, kurios privalėjo įsipareigoti dėl jų pripažinimo, laikymosi ir apsaugos bei įgyvendinimo garantijų. Pavyzdžiui, konvencijose Nr. 1, 4, 6 ir t. t. numatomos draudžiamosios nuostatos, kaip antai, „draudžiama dirbti ilgiau nei 8 val. per parą ir 48 val. per savaitę pramonės įmonėse“, „draudžiama vaikams dirbti nakties metu“ ir t. t. Kita vertus, šios darbo teisės normos buvo juridškai neveiksmingos ir menkai atsispindėjo nacionalinėje teisėje ir praktikoje, nebuvo įdiegtas priežiūros bei kontrolės mechanizmas, todėl darbuotojų teisės, kaip ir kitos žmogaus teisės, buvo tik deklaratyvaus pobūdžio, trūko tinkamo įgyvendinimo mechanizmo ir teisinių garantijų [12].

Nors piliečių socialinė apsauga buvo minimali, tačiau vis dėlto ji buvo ir tai paveikė pasaulio visuomenės sąmonę. Dėl to atsirado antrosios kartos žmogaus teisės. Kartu su socialiniais poslinkiais daugelyje buržuazinių valstybių (taip pat ir Lietuvoje) vyko ekonominių santykių reforma. Antrosios kartos žmogaus teisės, kurioms priskiriamos ir darbuotojų teisės, susiformavo tautoms kovojant už ekonominės padėties bei kultūrinio statuso pagerinimą (vadinamąsias „pozityvias teises“), kurioms įgyvendinti reikalinga organizacinė, planinga ir kita valstybės veiklos forma. Kitaip tariant, joms įgyvendinti nepakanka susilaikyti nuo poveikio tam tikrai sferai. Valstybė turi pripažinti šias teises, apsaugoti jas nuo bet kokio pasikėsینimo. Jos uždavinys – sudaryti socialines programas ir vykdyti visapusišką organizacinę ir ūkinę veiklą, kuri leistų garantuoti minėtas teises. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 12 straipsnis nustato, kad „žmogaus ir piliečio teisių garantavimui būtina valstybės jėga; ji naudojama visų interesams, o ne asmeninei naudai jų, kuriems ji patikėta“ [8, p. 33].

Nors ir buvo pripažinta valstybės reikšmė žmogaus teisėms garantuoti, tačiau buržuaziniai ideologai (B. Constant, J. Locke ir kt.) siekė sumažinti jos vaidmenį, apriboti jos veiklos sferą, išlaisvinti nuo jos ekonominius santykius. Daugumos buržuazinių mokslininkų, pavyzdžiui, F. A. von Hayeko, W. Röpke's, nuomonė pasikeitė dėl kategoriško valstybės nesikišimo. Jie tik pabrėžė, kad valstybės įsikišimas į rinkos santykius negalimas dėl teisingumo ar lygybės, nes tai prieštarauja laisvos rinkos principams ir struktūroms [13, p. 199; 14, p. 259]. Kita šiuolaikinė srovė – naujasis egalitarizmas – tiksliai apibūdino socialinės žmonių padėties išlyginimo tendenciją (J. Rous, K. Jencins), socialinių nelygybių sušvelninimą [15, p. 186]. A. Tokvilas, pirmenybę teikęs ne laisvei, o lygybei, manė, kad būtina apriboti valstybinę valdžią, susilpninti centralizaciją, išplėsti asmeninę laisvę [16, p. 484–488]. Šiuo klausimu V. Gumboldtas pasakė, kad valstybė turi save atiboti nuo privataus piliečių gyvenimo ir jų laisvo veikimo sferos. Valstybė neturi siekti teigiamos piliečio gerovės. Ji turi apsiriboti jų saugumo užtikrinimu [17, p. 34–37]. R. Z. Livšico nuomone, valstybinis – teisinis įsikišimas į ekonomiką būtinas, nes jis įgyvendina socialinę žmogaus apsaugos funkciją [18, p. 182].

Nepaisant konservatyvių ir monetarinių koncepcijų atstovų socialinės valstybės idėjų prieštaravimų, socialinės valstybės principas įgauna vis platesnį pripažinimą. Jis sutinkamas praktikoje ir įteisinamas šiuolaikinių valstybių (pvz., Prancūzijos, Italijos, Portugalijos, Turkijos, Ispanijos, Graikijos, Nyderlandų, Danijos, Švedijos ir kt.) konstitucijose. Šis principas siejamas su socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis teisėmis. Neilgas antrosios kartos teisių sąrašas parodo, kad jų neįmanoma įgyvendinti be aktyvios valstybės įtakos. Tarptautinė visuomenė pripažįsta socialiai orientuotos valstybės būtinumą, laipsnišką antrosios kartos teisių garantavimą (Tarptautinio pakto dėl socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių 2 str. 1 d.). Tačiau ne visos valstybės gali jau šiandien realiai apsaugoti visas svarbiausias šios grupės teises. R. Z. Livšico nuomone, valstybės ir teisės įsikišimo priemonės yra skirtingos ir priklauso nuo ekonominės valstybės padėties [18, p. 182]. Juk socialinė valstybės funkcija gali būti visiškai įgyvendinta tik esant aukštam ekonomikos išsivystymo lygiui, leidžiančiam protingai perskirstyti priemones ir išteklius išsaugant rinkos santykių ir verslininkystės laisvę.

Tačiau ir čia kyla svarbi problema: kaip nustatyti valstybės poveikį ekonomikai, kad ji nestabdytų jos raidos ir, kita vertus, užtikrintų piliečių apsaugą? Egzistuoja keturios principinės nuostatos, leidžiančios valstybei kištis į ekonomiką: normatyvinis (teisinis) reguliavimas (pvz., minimalios mėnesinės algos nustatymas), finansinis reguliavimas (pvz., subsidijų, mokesčių lengvatų suteikimas), gamyba (pvz., pasiūlos padidinimas švietimo, sveikatos srityje)

ir pajamų perskirstymas (pvz., krašto apsaugai, švietimui). Normatyvinis (teisinis), finansinis reguliavimas ir gamyba daro įtaką rinkos mechanizmui, o perskirstant pajamas tokia įtaka nedaroma. Finansinis reguliavimas ir gamyba yra iš esmės skirtingos valstybės kišimosi į ekonomiką formos tiek teorine, tiek praktine prasme; abi šios formos taikomos tiek atskirai, tiek kartu [10, p. 63– 64].

Socialiai orientuota valstybė turi sudėtingą užduotį – privalo išlaikyti pusiausvyrą tarp ekonomikos laisvės ir įtakos darymo teisingai paskirstant išteklius, „išlyginant socialinę nelygybę“. Siekdama visiems piliečiams nustatyti pakankamą gyvenimo lygį valstybė neturi peržengti linijos, nuo kurios prasideda šiurkštus kišimasis į ekonomiką, poveikis verslininkystės iniciatyvai ir laisvei. Susidomėjusi socialinės piliečių padėties gerinimu valstybė turėtų taikyti priemones, kuriomis individas nebūtų atleidžiamas nuo asmeninės atsakomybės už savo ir savo artimųjų likimą. Valstybės užduotis – taikyti tam tikrus ekonominius metodus, pavyzdžiui, lanksčią mokesčių politiką, biudžetą, socialinių programų sudarymą. Kitaip tariant, valstybė privalo sudaryti ekonomines ir socialines garantijas.

Ilgą laiką antros kartos žmogaus teisėms ir jų garantijoms buvo skiriamas tik antrinis vaidmuo. Galimybė reguliuoti tokias teises buvo vertinama neigiamai. Priežastis buvo negalėjimas tiksliai ir teisiškai kvalifikuoti šių teisių, nes jos negali tapti neprikaištingomis valstybės pareigomis jas nustatant ir teisiškai ginant. Pavyzdžiui, nemažai buržuazinių valstybių neprišijungė prie Tarptautinio pakto dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių motyvuodamos tuo, kad Pakte numatytos teisės nėra subjektinės, nes negali būti garantuotos teisme. Kadangi ši pozicija nebuvo pagrįsta, prisijungimas prie Pakto numato pareigas valstybei dėl jo nuostatų įgyvendinimo vidaus įstatymuose ir su tuo susijusios veiklos organizavimo. Tačiau pastarosios veiklos mastas ir įgyvendinimo lygis labai priklauso nuo ekonomikos padėties ir išteklių, todėl ir jų įgyvendinimo garantijos, palyginti su civilinėmis ir politinėmis teisėmis (pirmosios kartos), mažiau išplėtos [2, p. 160]. Reikia pažymėti, kad tiek teisių, tiek laisvių garantijos pagal savo teisinę prigimtį ir sistemą yra *identinės*. Siekiant įgyvendinti žmogaus teises ir laisves įvairiose sferose per valstybės funkcijas nustatomos tam tikros garantijos.

Padėtis iš esmės pasikeitė po Antrojo pasaulinio karo, kai sparčiai plintant samdos santykiams gyvenančiųjų iš samdomo darbo pajamų ekonominė ir politinė padėtis pagerėjo. Susiformavusios darbininkų klasės vis dažniau jungėsi į tarptautines ir nacionalines profesines organizacijas, kad pareikštų savo teises dėl mažo darbo užmokesčio, blogų darbo sąlygų ir kitų darbuotojų teisių.

XX a. septintame dešimtmetyje labai padaugėjo TDO valstybių narių – iki 115. Reikalaujami sustiprinti TDO konvencijų ir rekomendacijų teisinį veiksmingumą darbuotojų atstovai siekė sudaryti maksimalias juridines (teisines) garantijas, kad šalyse būtų priimtos tarptautinės darbo normos; buvo taikoma konvencijų ir rekomendacijų sistema, taip pat kontrolės mechanizmas šalies vyriausybei paveikti siekiant, kad progresyvios tarptautinės darbo normos pagaliau atneštų apčiuopiamą naudą tūkstančiams dirbančiųjų. Vienu šalių vyriausybės su atsilikusiais darbo įstatymais ir mažai išplėta gamyba, kurios produkcija galėjo išlaikyti konkurenciją tik dėl mažo darbo užmokesčio darbuotojams ir blogų darbo sąlygų, siekė toliau juridiškai silpninti šių normų veikimą ir apriboti jų praktinį taikymą. Kita valstybių vyriausybės grupė, panašiai kaip darbuotojai, siūlė griežtinti tarptautinių darbo normų juridinę (teisinę) galią. Jos motyvavo tuo, kad jų šalyse darbo apmokėjimas ir darbo sąlygos buvo pakankamai aukšto lygio, todėl jų gamybos konkurencingumui padidinti būtų naudingiau, jei šalims konkurentėms būtų padidintos gamybos išlaidos dėl joms nustatytų labai didelių apmokėjimo ir darbo apsaugos normų. Antra, padidinti TDO konvencijų ir rekomendacijų teisinį veiksmingumą siekė valstybės ir darbdaviai tų šalių (Prancūzijos, Italijos, Anglijos), kuriuose buvo ypač stiprūs profsąjungų ir darbininkų, darančių įtaką savo padėčiai, judėjimai [19, p. 87– 88]. Peržiūrėjus TDO Konstitucijos pakeitimus galima drąsiai teigti, kad TDO konvencijų ir rekomendacijų teisinis efektyvumas atitinkamu lygiu sustiprėjo padidinus tarptautinę teisinę atsakomybę šalims narėms ir sudarius palankias sąlygas tarptautinei kontrolei vykdyti [19, p. 91]. Tai reiškia, kad valstybės privalėjo skirti daugiau dėmesio darbuotojų interesams, jų teisių apsaugai ir įgyvendinimo garantijoms.

Tarptautinės darbo normos įgavo visuotinę pobūdį, todėl jos atsispindėjo ne tik TDO,

bet ir kitų tarptautinių organizacijų dokumentuose. Galima drąsiai teigti, kad darbuotojų garantijos kildinamos (XX a. antroje pusėje) iš tarptautinių dokumentų, numatančių jau ne „draudžiamąsias“, o „apsaugančias“ darbuotojų teises bei jų įgyvendinimo būdus ir priemones. Pavyzdžiui, Nr. 135, 154, 160, 173 ir kitose konvencijose numatomos nuostatos, susijusios su teisiųjų priemonių įdiegimu tam, kad būtų įgyvendinta darbuotojų teisiųjų apsauga, jų gynība ir t. t.

Lietuvoje planinės ekonomikos laikotarpiu kai kurių darbuotojų teisiųjų (pvz., teisės į teisingą užmokestį) deklaravimas buvo nereikšmingas, nes nebuvo numatytos jų užtikrinimo garantijos, o kitos (pvz., užimtumo garantija), kaip pažymėjo S. P. Mavrinas, buvo per daug sureikšmintos. Pereinamuoju į rinkos ekonomiką metu dauguma darbdavių šių garantijų užtikrinti negalėjo, todėl tokie santykiai dažnai veikia ne darbo teisės srityje, įforminami civilinėmis sutartimis arba juridiskai visai neįforminami. Tokiu atveju darbo teisė realiai nevykdo reguliavimo funkcijos, o darbuotojas faktiskai netenka darbo teisiųjų ir garantijų. S. P. Mavrino nuomone, norint, kad darbo santykiai būtų liberalesni, reikia atlikti reformą: įstatymai neturi įtvirtinti tokio aukšto ir visiems darbdaviams privalomo darbuotojų teisiųjų ir garantijų užtikrinimo lygio. Šis lygis turi būti nustatomas įvertinant realias darbdavių ekonomines galimybes, jis turi susidaryti individualių ir kolektyvinių derybų metu bei turi būti fiksuojamas darbo arba kolektyvinėje sutartyje. Kitaip tariant, tokiu atveju darbuotojas turės prarasti dalį jam šiandien priklausančių savo darbo teisiųjų. Jam bus suteikta vienintelė teisė – kovoti už jas [20, p. 57– 67].

2. Garantijų samprata

Bendro garantijų apibrėžimo nėra nė viename žodyne – žinyne ar įstatyme. Valstybės ir teisės teorijos rusų mokslininkai S. A. Komarovas ir A. V. Malko [5, p. 386] garantijas įvardija kaip sistemą galimybių ir sąlygų, kuriomis įgyvendinamos teisės normos, leidžiama naudotis subjektyviomis teisėmis ir vykdomos juridinės pareigos. Tai apima tiek objektyvios visuomenės egzistavimo sąlygas, tiek ir specialias valstybės ir visuomenės nustatytas priemones, suteikiančias visiems subjektams galimybę tiksliai įgyvendinti teisės normas. Kitas rusų mokslininkas V. D. Perevalovas [21, p. 545] garantijas taip pat įvardija kaip sąlygų, priemonių ir būdų sistemą, tačiau jų paskirtis kiek kitokia. Jos visiems suteikia lygias teises galimybes savo teisėms ir laisvėms įgyti ir įgyvendinti. V. Vadapalas ir L. Henkinas [4, p. 240; 22, p. 886] garantijas supranta kaip „rezultato įsipareigojimus“, kai valstybė privalo imtis priemonių, kad įvykdytų tarptautinės sutarties nuostatas. Atsižvelgiant į skirtingą valstybių išsivystymo lygį bei ekonominį potencialą tarptautiniuose dokumentuose nenustatomas tiesioginis įsipareigojimas valstybėms garantuoti ekonomines, socialines bei kultūrinės teises. Tuo atveju, jei valstybė nesiima priemonių tam, kad laipsniškai įgyvendintų šias teises, ji pažeidžia sutartį, t. y. įsipareigojimui „garantuoti“ priskiriama pareiga užkirsti kelią tokiems privačių asmenų pasikėsinimams į teises, už kuriuos valstybė kitais atvejais neatsakytų.

3. Garantijų klasifikavimas

Ne kiekviena žmogaus teisė teisės normų pavidalu atspindi savo paskirtį, pasiekia savo tikslą. Priklausomai nuo to, kokios yra žmogaus teisės, joms įgyvendinti numatomos garantijos. Atsižvelgiant į priemonių ir būdų, kuriais bus įgyvendintos atitinkamos teisės normos (pvz., nustatančios darbuotojų teises), gausybę garantijas galima sujungti į vieną sistemą. Pavyzdžiui, rusų mokslininkas V. D. Perevalovas [21, p. 545] garantijas suklasifikavo pagal jų veikimo sferą: 1) **tarptautinės – teisinės (planetarinės) garantijos**, 2) **tarptautinės regioninės bendruomenės garantijos**, 3) **vidaus valstybinės garantijos**, 4) **autonominės garantijos**.

Panašiai, kaip jau minėtas mokslininkas V. D. Perevalovas, kiti rusų mokslininkai S. A. Komarovas ir A. B. Malko garantijas suskirstė pagal turinį ir veiklos rūšį, t. y.: 1) **bendrosios garantijos** ir 2) **teisinės garantijos**.

Bendrujų garantijų grupei priskiriamos ekonominės (materialinės), socialinės, politinės ir ideologinės garantijos.

Ekonominėms (materialinėms) garantijoms minėti mokslininkai priskiria visuomenės materialines gyvenimo sąlygas, kurių branduolį sudaro visuomenės socialinė – ekonominė padėtis, egzistuojančios nuosavybės formos, jų įvairovė, privačių (fizinčių) ir juridinių asmenų ūkinis savarankiškumas.

Socialinės garantijos, jų nuomone, jungia visą kompleksą visuomeninių priemonių, taikomų kovojant su įstatymų pažeidimais ir nukrypimais nuo jų. Tai profilaktinė veikla, vykdoma dėl teisės pažeidimų, visuomeninės kontrolės funkcija, galimybė išklausti visuomenės nuomonę ir kita [5, p. 386].

Kita Rusijos mokslininkė – E. I. Holostova – terminą **socialinės garantijos** apibūdino taip: tai socialinių – ekonominių priemonių sistema, visuomenės nariams, jų socialinėms grupėms sudaranti gyvenimo ir veiklos sąlygas, įgyvendinama jų interesus, įvairius ryšius ir santykius, visuomenės sistemos funkcionavimą ir raidą. Pagrindinėmis socialinėmis garantijomis ji laiko teisę pasirinkti profesiją, darbą, ekonominės veiklos formas, teisę gauti profesinį ir bendrąjį išsilavinimą, žmogaus teisę realizuoti savo darbinį potencialą, sugebėjimą gauti atlyginimą pagal darbo kiekį ir kokybę, atitinkantį normuotų prekių ir paslaugų vartojimo vertę. Socialinių garantijų įgyvendinimo sfera – minimalaus gyvenimo lygio palaikymas patenkinant būsto, sveikatos apsaugos, išsilavinimo, pajamų (visuomenei prieinamos ekonominės raidos lygio gerovės) poreikius. Šiuo tikslu kuriama socialinių – ekonominių normų sistema, numatanti žemiausią minimalios gyvenimo gerovės lygį, kad patenkintų individualius ir visuomeninius poreikius. Prie jų priskiriama minimali mėnesinė alga, pensija, stipendija, išlaidų lygis bendram ikimokyklinių vaikų lavinimui, normatyvai aprūpinti būstu, sveikatos apsauga, išsilavinimo gavimas, minimalus prekių ir paslaugų krepšelis. Jos nuomone, piliečiams garantuojantis minimalių poreikių patenkinimo lygis turi būti susijęs su pasiektais vidutiniais gyvenimo standartais. Autorės nuomone, socialinių garantijų įgyvendinimas daugiausia priklauso nuo vartojamų socialinių prekių ir paslaugų, teikiamų visuomenei už visuomenės lėšas ar mainais už darbo užmokestį, kokybės ir kiekybės [1, p. 424].

Vokietijos įstatymuose taip pat vartojama sąvoka **socialinės garantijos**. Jų reikšmė tokia: tai socialinės – politinės priemonės, apsaugančios nuo ekonominės ir socialinės rizikos. Jos taikomos visoms socialinėms visuomenės grupėms [23, p. 432]. Priešingai nei prieš tai nurodyta sąvokos reikšmė, šios socialinės garantijos darbo garantijų neaprepia.

S. A. Komarovas ir A. B. Malko išskirtai **politinių garantijų** grupei priskiria valstybės ir visuomenės demokratizmą, kuriam būdingas demokratinės visuomenės politinis pliuralizmas, realus valdžių padalijimas, teisinės valstybės koncepcija (arba jos kūrimosi tendencija).

Ideologinėms garantijoms jie priskiria ideologijos egzistavimą, dėl kurio vyksta dvasinis visuomenės gyvenimas, idėjinis piliečių auklėjimas apimant visas visuomenės, o visų pirma teisinės sąmonės formas, pagarbą teisei kaip socialinei vertybei [5, p. 387].

V. D. Perevalovas **teisines garantijas** suskirsto į **materialines** (normatyvines nuostatas, nustatančias teisių ir laisvių įgyvendinimo sąlygas), **idealiąsias** (nekaltumo prezumpciją, juridinės fikcijos), **procesines** (priežiūros ir kasacijos institucijos, teisėjų įgaliojimo sustabdymo ir nutraukimo procedūrą) ir **technines – juridines** (konstrukcijos, atspindinčios teisinių normų privalomąjį – priverstinį pobūdį, pilietinių – teisių ieškinių konstrukcijos, sutartys). Kaip teisines garantijas V. D. Perevalovas numato ir **juridinę atsakomybę**, kurią sudaro asmenų pareigos, užkrautos valstybės už teisės pažeidimus, juridinių pareigų nevykdymą ar nesusilaikymą nuo jų vykdymo [21, p. 548].

S. A. Komarovas ir A. B. Malko **teisinių garantijų** grupei priskiria prokuroro vykdomą priežiūrą, teisėtumą, teismų kontrolę, įstatymų leidybos tobulinimą, konstitucinę kontrolę, prezidentinę kontrolę. Teisinės garantijos – tai specialių įstatymų ir teisėtvarkos priemonių, specialių teisių institucijų, įspėjančių ir užkardančių teisės pažeidimus, veiklos nustatymo sistema. Specialioms teisinėms priemonėms priskiriamos visos teisės normos, turinčios įstatymo galią [5, p. 548].

Rusų mokslininkas V. N. Bitilinas **konstitucinėms garantijoms** priskiria konstitucinių normų įgyvendinimą, jų priežiūros ir kontrolės būdų sudarymą (ypač parlamentinę kontrolę, specializuotą konstitucinę kontrolę ir priežiūrą, valstybės aukščiausiųjų valdžios institucijų veiklą, vykdomą teisėms ir laisvėms garantuoti ir pan.), atsakomybę už konstitucinių normų pažeidimą, teisių kriterijų žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių apribojimui nustatymą [24, p.

140].

Pateiktų garantijų klasifikacija leidžia atlikti išsamią darbuotojų teisių ir laisvių įgyvendinimo analizę. Kitaip tariant, **darbuotojų garantijoms** būtų galima priskirti: tarptautinę kontrolę ir priežiūrą (TDO ir kitų organizacijų, kurių dalyvė yra ir Lietuva); teisės aktų tobulinimą einant nuo imperatyvaus prie dispozityvaus teisinio reguliavimo metodo (įstatymų, poįstatyminių aktų, teisės normų išaiškinimo reikšmė); institucinę (darbo inspekcijos, profsąjungų organizacijų ir kt.) priežiūrą, teismo vykdomą priežiūrą ir kontrolę (pvz., Konstitucinio teismo, Aukščiausiojo Teismo senato aprobuotų sprendimų, darbo ginčų nagrinėjimo komiteto, teismų įtaka). Darbo garantijų paskirtis reiškia piliečių teisės į darbą įgyvendinimą, visų subjektyvių darbuotojų teisių, kylančių iš darbo (pareigų) ir glaudžiai su darbu susijusių santykių, įgyvendinimu, o šių teisių pažeidimo atveju – tokių teisių atkūrimą. Kokios bebūtų darbuotojų teisių ir laisvių apsaugos formos ir formalūs veiksmai tikrinant ir vertinant darbo norminių aktų teisėtumą, taip pat šalinant kilusius neatitikimus ir pažeidimus, faktiškai kalbama apie tų vertybių, t. y. darbuotojų teisių, kurios įtvirtintos Konstitucijoje arba darbo įstatymuose, apsaugą ir apie Pagrindinio įstatymo (Konstitucijos) teisinę vertę – jo aukščiausią galią ir tiesioginį veikimą.

Pažymint darbuotojų teisių reikšmingumą visuomeniniame visaverčiame gyvenime, taip pat ir tai, kad darbuotojų teisės šiuo metu Lietuvoje realiai nėra įgyvendinamos, būtina jas išanalizuoti plačiau. Jų įgyvendinimui, kaip jau buvo minėta anksčiau, didelę įtaką daro valstybės ekonominė – socialinė politika ir ištekliai. Palikdama atvirą garantijų darbuotojams klausimą autorė pažymi, kad šios problemos reikalauja daugiau tiek teisininkų, tiek ir ekonomistų dėmesio.

Išvados

1. Žmogaus teisių suskirstymas pagal kartas į tris grupes leidžia sistemiškai peržvelgti žmogaus teisių raidos genezę, jų įgyvendinimo metodus ir būdus. Darbuotojų teisių, kaip antros kartos žmogaus teisių, priskyrimas socialinėms – ekonominėms žmogaus teisėms leidžia jas taip pat suskirstyti kalbant apie jų įgyvendinimą ir garantijas.

2. Antrosios kartos žmogaus teisių įgyvendinimas priklauso nuo valstybės ekonominės padėties ir išteklių. Valstybės įtaka ekonomikai, „socialinės lygybės“ ir laisvės supriešinimas suteikė daug galimybių diskutuoti.

3. Tarptautinis darbo normų reguliavimas ir jų taikymo priežiūra – vienas iš darbuotojų teisių ir laisvių įgyvendinimo būdų (garantija darbuotojų teisėms užtikrinti).

4. Socialinės valstybės egzistavimo priežastys: 1) ekonominė valstybės padėtis; 2) laisvės ir lygybės principų prieštaravimai. Jų taikymo sąlyga – griežtas ekonominės veiklos laisvės (ekonominiais, o ne juridiniais metodais) apribojimo suderinimas ir nuolatinio žmonių gyvenimo lygio gerėjimo siekimas turint omenyje tai, kad absoliuti faktinė lygybė negalima. Tai paaiškinama individualiais žmonių skirtumais: talentais, sugebėjimais, iniciatyva, darbštumu, fizine ir psichine galia ir kt. Taigi socialinės valstybės tikslas – ne pašalinti, o „išlyginti“ nelygybę, įveikti didelius turtinės padėties skirtumus, pagerinti individo socialinį statusą tam, kad visiems visuomenės nariams būtų užtikrintas pakankamai geras gyvenimo lygis. Socialinė valstybė, kurios užduotis – sudaryti sąlygas ir prisiimti atsakomybę už „antrosios kartos“ žmogaus teisių įgyvendinimą, tiesiogiai veikia visų žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimą.

5. Valstybė turi paisyti darbo santykių dalyvių – darbuotojo ir darbdavio – interesų tam, kad kartu išspręstų bendras ekonomines ir kitas problemas [25, p. 5 – 10]. Siekiant apsaugoti socialines – ekonomines teises valstybės pareiga yra įgyvendinti pažangią ekonominę ir socialinę politiką, numatančią visapusišką savo tautos dalyvavimą ekonominėje plėtroje panaudojant savo išteklius, suteikiant lygias teisių galimybes.

6. Socialinio valstybingumo, socialinių – ekonominių ir kultūrinių teisių garantavimo idėjos reikalauja ilgalaikių socialinių programų ir nuolatinių valstybės pastangų.

LITERATŪRA

1. **Словарь**–справочник по социальной работе / под ред. д–ра ист. наук проф. Е. И. Холостовой. – Москва: Юрист, 2000.
2. **Права** человека. Учебник для вузов / отв. ред. Е. А. Лукашева. – Москва: издательство НОРМА, 2000.
3. **Sinkevičius V.** Žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės garantijos / Konferencijos „Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje“ medžiaga. – Vilnius, 1995.
4. **Vadapalas V.** Tarptautinė teisė: bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
5. **Комаров С. А., Малько А. В.** Теория государства и права. Учебно–методическое пособие. Краткий учебник для вузов. – Москва: издательство НОРМА, 2001.
6. **Akehurst M., Malanczuk P.** Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
7. **Eide A.** Economic, social and cultural rights as human rights // Economic, social and cultural rights. Ed. by Eide A., Krause C. and Rosas A. – Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
8. **Международные** акты о правах человека. Сборник документов. – Москва, 1998.
9. **Руссо Ж. Ж.** Об общественном договоре. – Москва, 1985.
10. **Рынок** труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе. Переходный период, дальнейшее развитие. Labor markets and social policy in Central and Eastern Europe: The Transition and Beyond. Ed. by Nicolas Barr. Пер. с англ. – Москва: ИКЦ „ДИС“, 1997.
11. **Захаров М. Л., Тучкова Э. Г.** Право социального обеспечения России. Учебник. – Москва, 2001.
12. **Tarptautiniai** darbo standartai. Lietuvos darbininkų sąjunga. – Vilnius, 1995; **Иванов С. А.** МОТ контроль за применением международных норм о труде и его проблемы // Государство и право. 1997. № 7; <http://www.ilo.org>.
13. **von Hayek F. A.** Socialinio teisingumo mirażas / Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. – Vilnius, 1998. T. 2.
14. **Rörke W.** Die Gesellschaftskrise der Gegenwart (5 leidimas) Erlenbach. – Zürich, 1948.
15. **Малцев Г. В.** Буржуазный эгалитаризм. – Москва, 1984.
16. **Токвиль А.** Демократия в Америке. – Москва, 1992.
17. **Гумбольдт В.** Язык и философия культуры. – Москва, 1985.
18. **Лившиц Р. З.** Теория права. Учебник – Москва: издательство БЕК, 1994.
19. **Аметистов Э. М.** Международное трудовое право и рабочий класс. – Москва, 1970.
20. **Проблемы,** концепции и разработки нового трудового кодекса РФ (Материалы конференции) // Государство и право. 2000. № 10.
21. **Теория** государства и права. Учебник для вузов. Под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. – Москва, 2000.
22. **Henkin L.** Human Right // Encyclopedia of Public International Law. (2nd ed.).
23. **Экономика** и право: энциклопедический словарь Габлера: Пер. с нем. / под общ. ред. Горкина А. П., Пумановой Н. Л., Шаповаловой Н. Н. и др. – Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.
24. **Бытылин В. Н.** Правовая охрана конституционных прав и свобод человека и гражданина / Актуальные вопросы Российской государственности: Труды Академии управления. – Москва, 2001.
25. **Барабаш А.** К вопросу о некоторых свойствах трудового правоотношения // Государство и право. 2000. № 12.

LEGAL NATURE OF EMPLOYEES GUARANTEES

Doctoral Candidate Ingrida Mačernytė – Panomariovienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

Legal nature of guarantees is directly connected with the realization of human rights.

Guarantees of human rights is a complicated, multi-sided phenomenon, their origin is bound up with legal regulations, genesis and recognition, with their protection and assurance of application. Labour law and its guarantees play an exceptional role among human rights. One of the main features of labour law that distinguishes it from other branches of legislation is guarantees of employees. It is possible to balance legal relations between employees and employers only due to these guarantees.

Declaration of the rights of employees in international as well as in national documents means nothing unless the law provides for the order of putting them into practice, ways and means of their realization. Some authors consider the rights of employees to belong either to social or economic field of rights, the others think that they belong to common group of social-economic rights. Rights are often identified with guarantees of their realization. However the aim of guarantees is to gain the final result of realization of employees rights and freedoms. Efficiency of employees guarantees will depend on the level of achievement of this aim as well as the quality of the commitments to implement those rights. The level of realization of employees rights as well as all the rest social-economic rights have their own separate features, the main of them is their dependency on the economic achievements and resources. That's why these guarantees aren't examined very thoroughly.

The aim of this article is to distinct guarantees of employees from other human rights. The author analyses not only the legal development of nature of employees guarantees but also their meaning and this classification.

